

ŠEĎ PUTINOVY HISTORICKÉ POLITIKY

KAREL SVOBODA

Abstract

The Greyness of Vladimir's Putin Historical Policy

Russia's historical policy under President Yeltsin was strongly anti-communist. In contrast, Vladimir Putin uses some motives from the past, be it Russian or Soviet. The country's historical policy forms a wide range of tools stemming from the establishment of a special presidential commission for the support of films on historical topics from the Russian state budget. The Great Patriotic War plays a prominent role as something unquestionably positive in Putinist Russian state memory. It is particularly obvious when compared with its perceptions in other countries in the region, such as Ukraine, Estonia or Latvia.

Keywords: Russia, Vladimir Putin, politics and government, historical policy, ideology

Úvod

Od nástupu do čela státu v roce 1999, respektive 2000, usiloval Vladimir Putin o to podřídit veškerou politiku takzvané vertikále moci. Prakticky celý veřejný prostor včetně politiky, ekonomiky či sdělovacích prostředků se dostal pod kontrolu státu. Spolu s tím došlo k unifikaci politického prostředí, kde volnou soutěž stran a hnutí nahradila byrokratizace. Podobně i historická politika směřuje k jednotnému výkladu dějin, který má být vlastní všem. Lze souhlasit s tvrzením významné ruské socioložky Olgy Kryštanovské, která tvrdí, že budování vertikály moci, které Vladimir Putin zahájil okamžitě po nástupu do Kremlu, způsobilo „sovětizaci“ ruské společnosti, tedy podřízení politického prostředí jednomu centru a vymizení charismatických vůdců ve prospěch šedivých figur.¹ Historická politika plně zapadá do tohoto konceptu.

¹ Olga Kryštanovskaya, „The Sovietization of Russian Politics“, *Post-Soviet Affairs* 25, 4 (2009): 303.

Tato stať se bude zabývat tím, jak byla formována historická politika za vlády Vladimira Putina, a to jak jako prezidenta, tak jako premiéra. Takový přístup je možný z toho důvodu, že Vladimir Putin tvořil v tandemu s Dmitrijem Medveděvem důležitější část, byť se po určitou dobu nacházel v nominálně podřízené pozici. Článek se věnuje vnímání novodobých ruských dějin, tedy období od zrušení nevolnictví do současnosti. Z výčtu jsou vynecháni například Petr Veliký či Kateřina II. Záměrně nepokrývá dějiny jednotlivých částí Ruské federace; pohled vnímá Rusko jako celek. Pojem historická politika je pro účely staťi chápán jako státem cílená strategie formování a změn percepce historie ze strany občanů. Historická politika zahrnuje celkovou strategii formování povědomí o historii, a to včetně komemorace historických událostí a osobností, školní výuky či uměleckých děl. Dochází k potlačování některých událostí; jiné jsou naopak vynášeny do popředí.²

Ačkoli text vypráví o historické politice, nemá ambice být historickou teorií; zaměřuje se spíše na její přesah do politiky. Jednou z podstatných otázek je, nakolik vůbec může cílená státní politika historické vědomí ovlivnit či nakolik jde spíše o reakci na nálady ve společnosti. Nakolik je Vladimir Putin, respektive Kreml, tvůrcem historického vědomí, nakolik je spíše v jeho vleku, popřípadě jak je historická politika vytvářena a využívána pro politické účely? Ve staťi podrobují zkoumání hypotézu, že historická politika je součástí celkového Putina systému vládnutí a její formování sleduje momenty, které se snaží ve svém režimu zdůrazňovat i sám Vladimir Putin.

Putinovo pojetí historické politiky je zpravidla chápáno jako prostředek sjednocování národní identity. Například Richard Sakwa spatřuje v Putinově pojetí historie součást šířeji pojaté představy pomyslného mostu mezi jednotlivými obdobími ruské historie (sovětským a carským), který je překlenuje a smiřuje. Putinův důraz na formování pocitu národní jednoty je založen na patriotismu, tedy na lásce k vlasti a její historii, dále na etatismu, na důrazu na lásku ke státu jako opozici vůči regionalismu a za čtvrté na sociální spravedlnosti. Historická politika tvoří silnou součást prvního pilíře.³ Podobně i Lilija Ševcova či Andrew Kuchins nacházejí v Putinově historické politice, respektive v užití symbolů carských (Romanovský dvouhlavý orel), sovětských (hymna, rudá vlajka pozemních vojsk) i postsovětských (trikolóra, původně zavedená Petrem I., která se stala ruskou vlajkou po roce 1991), snahu uspokojit veškeré složky obyvatelstva.

² Alexei Miller, „Russia: Power and History“, *Russian Politics and Law* 48, 4 (červenec–srpen 2010): 8–34.

³ Richard Sakwa, *Putin: Russia's Choice* (London: Routledge, 2004), 164.

Celek těchto tří symbolik má utvářet jednotu Rusů jako politického národa zahrnujícího všechny etnické národy státu.⁴ Přímo za propagandu, která je součástí jednotné linie státní politiky vertikály moci, kam patří i omezení médií, označuje pak historickou politiku prezidenta Putina Miguel Vásquez Linán.⁵ Clifford Gaddy a Fiona Hill si všímají Putinova zájmu o historii jako politického nástroje; podle nich se Putin vyvinul ze studenta historie v jejího vykladače a manipulátora. Podle jejich názoru je Putin a jeho odkazy na historické předobrazy jednou ze šesti součástí jeho osobnosti.⁶ Pravděpodobně jako nejsilnější vidí užívání historie u Putina Thomas Sherlock. Podle něj podávají ruské a sovětské dějiny názorný příklad toho, jak politici manipulují dějinami pro vlastní politický prospěch. Sherlock v této souvislosti uvádí: „V ruském i sovětském kontextu sloužily mýty jako mocné normativní a symbolické konstrukce pro elity i společnost. Například snahy o přehodnocení sovětské historie jsou motivovány daleko silněji než jen Putinovými osobními preferencemi.“⁷

Studie využívá pro své závěry výzkumy respektovaných ruských sociologických center, jmenovitě Centra Levady a Ruského centra pro výzkum veřejného mínění (VCIOM). U nich se zaměřuje především na reakce ruské veřejnosti na historickou politiku. Pro analýzu názorů prezidenta Putina na historické události a jeho pohled na ně byly využity primárně jeho veřejné projevy, texty a rozhovory. Užívá hlavně projevů, které nejsou vázány k jediné určité události, ale mají spíše obecné vyznění. Důležitost té či oné osobnosti tak lze odvozovat od četnosti zmínek v projevech.

Vývoj historické politiky za Jelcina a Putina

Historická politika představovala v Rusku, respektive Sovětském svazu, vždy důležitou otázku. Jejím prostřednictvím stát zdůrazňoval určité hodnoty, ideje, ale také přetvářel historickou realitu ve svůj prospěch. Stalin osobně revidoval znění učebnic a razantně promlouval do podoby historických děl. Pro Stalina

⁴ Lilia Shevtsova, „Vladimir Putin's Political Choice: Towards Bureaucratic Authoritarianism“, in *Leading Russia: Putin in Perspective*, ed. Alex Pravda (Oxford: Oxford University Press, 2005), 229–54; Anders Aslund a Andrew Kuchins: *Russia: Balance Sheet* (Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, 2009), 37.

⁵ Miguel Lopez Linan, „History as a propaganda tool in Putin's Russia“, *Communist and Post-Communist Studies* 43 (2010): 167–78.

⁶ Fiona Hill a Clifford Gaddy, „Putin and the Uses of History“, *The National Interest*, January 4, 2012, <http://nationalinterest.org/article/putin-the-uses-history-6276> (přístup 10. září 2013).

⁷ Thomas Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union and Post-Soviet Russia* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 149.

představoval Ivan Hrozný ideálního panovníka Ruska, neboť svými až brutálními metodami dokázal zlomit moc odbojných bojarů a modernizovat zemi.⁸ Stát upravoval i v dalších letech pohled na historii, ať již prostřednictvím nepokryté falzifikace či zamlčování některých událostí, tak i prostým posouváním akcentů či změnou výkladu událostí.⁹ Boris Jelcin, ač sám bývalý komunistický funkcionář, zaujal silně antikomunistickou ideologii. Změnil ruskou státní hymnu ze sovětské na Patriotickou píseň z roku 1833, změny doznala i ruská vlajka a další státní atributy. Zároveň ale narážel i na silnou opozici. Nepodařilo se mu například dosáhnout odstranění Leninova těla z mauzolea na Rudém náměstí.

Z Jelcinova hlediska byl antikomunismus přirozeným a logickým tahem, protože komunisté, respektive konzervativci, představovali jeho největší soupeře. Již v letech 1991–1992 došlo ke sporu, kdy se ruský prezident svými dekrety pokusil rozpustit komunistickou stranu a zakázat její činnost. Spor došel až k ústavnímu soudu. Ten v listopadu 1992 stanovil, že Jelcin jednal v souladu se zákonem v případě centrálních orgánů komunistické strany, ale nikoli již v případě místních poboček.¹⁰ Po celá devadesátá léta znamenala komunistická strana nejviditelnější ohrožení Jelcinovy moci.

Jelcin svedl největší volební souboj při prezidentských volbách v roce 1996, kdy došlo i na využití historických motivů pro politické účely.¹¹ Jelcin a jeho tým opakovaně strašili obyvatelstvo návratem komunismu, jakož i všemi negativy, která tato ideologie s sebou nesla. Paralelně s tím se Jelcinova politika nesla ve znamení snahy o hledání nové ruské idey, která by nahradila předchozí komunistickou.¹² Specifikem jelcinského období bylo i to, že ruská hymna nebyla, podobně jako ostatní státní symboly, nikdy kodifikována prostřednictvím ústavního zákona tak, jak si to žádá ruská ústava, nýbrž pouze vyhlášena prezidentským dekretem. To působilo další zmatky a podporovalo snahy zavést jiné symboly. V roce 1997 hlasovala ruská Duma ve prospěch navrácení státních symbolů, jako je sovětská hymna či sovětská vlajka. Jen fakt, že konzervativní část nedisponovala dostatečnou většinou, zamezil jejich návrat. Nebylo následně překvapením, když Jelcin ve

⁸ Karel Svoboda, „Význam Ivana Hrozného pro Stalina“, in *Rozvoj české společnosti v Evropské unii*, 3, eds. Jakub Končelík, Barbara Köpplová, Irena Prázová a Jiří Vykoukal (Praha: Matfyzpress, 2004), 350.

⁹ O sovětském přístupu k historii například Joseph Zajda a Rea Zajda, „The Politics of Rewriting History: New History Textbooks and Curriculum Materials In Russia“, *International Review of Education / Internationale Zeitschrift für Erziehungswissenschaft* 49, 3–4 (July 2003): 363–85.

¹⁰ Richard Sakwa, *Russian Politics and Society* (New York: Routledge, 2008), 135.

¹¹ Aleksej Miller, „Labirynty istoričeskoj politiki“, *Rossija v global'noj politike* 3, 009 (2011): 50.

¹² Kathleen Smith, *Mythmaking in the New Russia: Politics and Memory During the Yeltsin Era* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 2002), 158.

svém počínání narazil na odpor levicových stran, které v lednu 1998 odmítly jeho návrh zákona o státní hymně a vlajce. Návrh nicméně nevzbudil příliš velké nadšení ani u jiných skupin. Problémem byl fakt, že se jednalo o symboly imperiální, a tudíž jen stěží atraktivní pro jednotlivé porobené národy.¹³

Historickou politiku Borise Jelcina bylo lze označit za nedůslednou. Jelcin, i když bylo možné zaznamenat určité pokusy o formulaci státní politiky v oblasti historie, nebyl schopen tuto politiku výrazněji prosazovat. Centrem jeho zájmu byly spíše přeměny v politické a ekonomické oblasti a na historickou politiku jako takovou nekladal příliš důraz. Jelcin provedl dokonce několik kroků, které šly spíše proti státům formované jednotné historické politice. Dopustil například zpřístupnění sovětských archivů, a to dokonce v některých velmi citlivých otázkách (Maďarsko v roce 1956, Československo v roce 1968). Jak ale zdůrazňuje Thomas Sherlock, „Jelcin nebyl schopen mobilizovat politickou imaginaci pro zformování narativu minulosti, který by nasměroval hodnoty, zájmy a energii ruské společnosti k liberálnědemokratickému projektu.“¹⁴

Naproti tomu Vladimir Putin, popřípadě tvůrce jeho politiky, si již zcela zjevně uvědomuje význam historie pro současné události a jejich zdůvodnění. Vykazoval již od mládí velký zájem o historii, což také líčí jeho biografové.¹⁵ Jeho blízký spolupracovník Dmitrij Peskov s oblibou zdůrazňuje, že Putin věnuje čtení historických prací a memoárů velkou část svého volného času. Na druhou stranu ale výběr knih, které uvádí jako svou četbu, je silně tradiční. Například v pohledu na velkou vlasteneckou válku neuvádí jako svou četbu knihy Vasilije Grossmana či Viktora Někrasova, které nepoužívaly obvyklé hrdinské schéma.¹⁶ Jeho projevy jsou plné různých narážek na historická období, ať již předrevoluční nebo sovětské. Putin často zdůrazňuje, že bez ukotvení ve slavné minulosti ztratí ruský národ pocit národní hrdosti a cti a nebude již nikdy schopen dosáhnout velikosti.¹⁷

Pro Vladimira Putina představují hlavní pilíře jeho systému stabilita, modernizace a síla moci. Obzvláště revoluční otřesy představovaly pro Putina období ruského úpadku.¹⁸ Putin se nijak netají, že revoluce jsou zlem, proti kterému je nutné bojovat, protože přinášejí chaos. Vedle toho podstatnou roli v jeho pojetí hraje osobnosti. I když uznává působení objektivních faktorů, síla osobnosti je pro

¹³ Vera Tolz, „A Future Russia? A Nation-state or a Multi-national Federation?“ In *The Legacy of the Soviet Union*, ed. Wendy Slater a Andrew Wilson (London: Palgrave-Macmillan, 2004), 27.

¹⁴ Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union*, 159.

¹⁵ Sakwa, *Putin: Russia's choice*, 4.

¹⁶ Elizabeth A. Wood, „Performing Memory: Vladimir Putin and the Celebration of WWII in Russia“, *The Soviet and Post-Soviet Review* 38 (2011): 188.

¹⁷ Sherlock, *Historical Narratives in the Soviet Union*, 162.

¹⁸ Sakwa, *Putin: Russia's choice*, 47.

něj rozhodujícím faktorem, schopným změnit chod dějin. Staví na kontrastu vůči svému předchůdci Jelcinovi, který vládl v chaotických devadesátých letech a zvláště během druhého volebního období nepředstavoval silnou osobnost.

Leccos o jeho preferencích vypovídá anketa o největšího Rusa (nešlo jen o etnické Rusy, ale i o představitele státu – Stalin, Brežněv atd.), která se odehrála v roce 2008 pod názvem *Imja Rossii*. Anketa byla uspořádána televizním kanálem *Rossija* ve spolupráci s Institutem ruské historie Ruské akademie věd a Fondem veřejného mínění. Ačkoli šlo oficiálně o volbu, jíž se účastnili samotní ruští občané, výsledky vzbudily rozpaky. Vítězem ankety se stal Alexandr Něvský, který ve třináctém století porazil Němce a Švédy. Umístění Petra Stolypina na druhé příčce bylo pak ještě překvapivější, neboť v jiných výzkumech řadili Rusové Stolypina mezi nejvýznamnější osobnosti jen velmi výjimečně. Na třetím místě, což bylo velmi hojně reflektováno ve světovém tisku, se umístil Josif Stalin.¹⁹ Podle všeho odrážely tyto výsledky spíše přání Kremlu než reálné preference obyvatel.

Institucionalizace historie

V prvním roce svého působení v prezidentském úřadu inicioval Vladimir Putin změnu ruské hymny a některých státních symbolů. Původní hymna z Jelcinova období, tedy Glinkova Patriotická píseň z roku 1833, byla problematická z několika důvodů. Pravděpodobně nejdůležitější úskalí představoval fakt, že se s ní ruské obyvatelstvo nikdy příliš nesžilo. Navíc, hymna postrádala i slova, a nebylo ji tak možné zpívat při sportovních či jiných událostech. Byť se takové kritérium může zdát na první pohled zvláštní, představovalo vzhledem ke špatnému stavu země a Putinově snaze dodat obyvatelstvu nové sebevědomí podstatný problém.

Nově zvolená symbolika, přijatá zákonem v prosinci 2000, musela tedy stavět na kompromisu mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva. Vycházela z historických symbolů Ruska, respektive Sovětského svazu. Nejviditelnějším z nich se stala hymna, která vycházela ze sovětské předlohy s hudbou Alexandra Alexandrova z roku 1943. Slova nové hymny upravil autor původního znění, Sergej Michalkov (otec známého režiséra), tak aby již neobsahovala odkazy na Sovětský svaz, natož pak na Stalina jako úplně první verze. Naopak mluví o velkém Rusku. Novou vlajkou pozemních sil ruské armády se pak stala rudá vlajka jako odkaz na sovětské období, následně v roce 2003 doplněná o dvojhlavého orla symbolizujícího před-revoluční Rusko. Ruská státní vlajka, kterou Putin nijak neměnil, pochází ještě

¹⁹ Imja Rossii, 2008, <http://www.nameofrussia.ru> (přístup 27. července 2013).

z dob Petra Velikého a její význam spíše odkazuje na události roku 1991, kdy se stala symbolem odporu proti puči konzervativních sil. Jistým paradoxem je fakt, že symbolika má zdůrazňovat hodnoty společné všem národům Ruska, a imperiální symboly mohou na ně jen stěží zapůsobit, jak již ukázal Jelcinův příklad.

Ještě výraznějším příkladem snahy o sjednocení výkladu ruské historie se stalo v roce 2009 zřízení Komise pro boj proti pokusům o falšování historie v neprospěch Ruska. Jejím hlavním úkolem měl být boj proti alternativním výkladům přinášejícím negativní pohled na ruské a sovětské dějiny, hlavně na dějiny druhé světové války.²⁰ Propojení mezi státem a politikou bylo dáno skladbou komise, kdy většinu tvořili nikoli historici, nýbrž státní úředníci, vojáci, popřípadě politici. V čele komise stanul Sergej Naryškin (zároveň i předseda ruské státní dumy a blízký spolupracovník Vladimira Putina), podle kterého byly ve světě patrné snahy o revizi výkladu událostí druhé světové války, zejména svalování viny za vypuknutí války, jakož i za zločiny, k nimž v průběhu války došlo, na Sovětský svaz, a následné pretenze vůči Rusku jako jeho nástupci.²¹ V tomto ohledu docházelo k třenicím zvláště s německými, ale i s pobaltskými historiky a politiky. Představitelé těchto zemí požadovali od Ruska omluvu za zločiny sovětské armády na německém území, což naráželo na ruský odpor tyto zločiny vůbec přiznat. Sama činnost komise nenaplnila úplně nejhorší obavy o osud možné svobody výkladu historických událostí. Ze zápisu jejích schůzí je patrné spíše zaměření na problematiku otevírání ruských archivů a jejich digitalizaci.²² V únoru 2012 byla prezidentským dekretem zrušena.

Státem unifikovaný výklad historie byl zformulován v návrhu zákona zakazujícího kritizovat činnost vojsk protihitlerovské koalice z roku 2013. Měl by postihovat vysokými pokutami každého, kdo zpochybní zákonnost Norimberského procesu, činnost vojsk antihitlerovské koalice a jejich zásluhy na zachování míru obviňováním vojáků ze spáchání zločinů, a to za pomoci vytváření lživých důkazů.²³ Jak ostatně uvedla i jedna z předkladatelek návrhu zákona, od nyní již nebude možné poukazovat na zločiny vojáků Rudé armády: „Nedopustíme přepisování historie. Sovětský voják zůstane osvoboditelem, obráncem před morem fašismu.“²⁴ Během projednávání návrhu byl z textu vypuštěn bod kritiky spojenců

²⁰ Rozdílu mezi druhou světovou válkou a Velkou vlasteneckou válkou se věnuji později v textu.

²¹ Zasedaníje komisii po protivodejstviju popytkam falšifikacii v uščerb interesam Rossii. *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 28. srpna 2009, <http://state.kremlin.ru/face/5336> (přístup 10. září 2013).

²² Zajímavý přehled o vzniku komise a jeho okolnostech dává například: Miller, „Russia: Power and History“, 8–34.

²³ „Gosduma zapretit kritikovat' Krasnuju armiju“, *Vedomosti*, 24. června 2013.

²⁴ Ibid. V ruské tradici se pojmy fašismu a nacismu stírají.

a ponechána pouze část o kritice sovětské politiky. Návrh zákona sice stanovil, že se musí jednat o vědomě lživý výklad, samotný fakt vědomé lživosti ovšem umožňuje různě interpretace. Zvláštností bylo, že se zákon setkal s nepochopením ze strany prezidentské administrace, která jej označila za právnícký zmetek. Ruská дума jej přesto 4. dubna 2014 přijala, a to jednohlasně.²⁵

Specifickým momentem, který vystupuje za samotný rámeček užití historie pro politické účely, bylo zrušení svátku Říjnové revoluce 1917 a jeho nahrazení Dnem národní jednoty. Posun byl pouze kosmetický: 7. listopad byl nahrazen 4. listopadem. Ačkoli byla změna některými komentátory interpretována jako výraz protipolských nálad, daleko reálnějším vysvětlením byla snaha o co nejmenší dopady zrušení svátku. Vzhledem k tomu, že jediné alespoň trochu „vhodné“ datum představovalo vyhánění Poláků z Moskvy v roce 1612, bylo zvoleno právě ono. Svátek byl zaveden již v roce 2005, přesto dosud nevstoupil do bližšího povědomí běžných Rusů. Pouhých 12 % z nich bylo schopno správně odpovědět na otázku, jaký svátek se v tento den slaví.²⁶

Podstatným posunem ve vnímání historické politiky bylo jmenování Vladimíra Medinského ministrem kultury Ruské federace. Medinskij se nijak netají tím, že stát by měl aktivně zasahovat do toho, jak je utvářeno vnímání historické reality ze strany ruského obyvatelstva. Medinskij prosazuje, aby měl stát kontrolu nad historickými filmy či učebnicemi. Jak umělecká díla, tak učebnice mají z jeho pohledu podávat jednoznačné hodnocení a vychovávat k patriotismu.²⁷

Masová kultura a školství

Působení na nejširší vrstvy se kromě zavádění státní symboliky projevuje i v oblasti výkladu historie ve školách či v masové kultuře. Vytváří jasnou představu o historickém faktu, dodává konkrétní podobu historickému obrazu. V českém prostředí představuje typický příklad podoba Jana Husa jako Zdeňka Štěpánka z filmu Otakara Vávry. Na tomto filmu je možné vidět, jak se historická realita může od umělecky zobrazované reality lišit, často jít i přímo proti ní. Podobně lze mluvit o posunuté realitě husitského hnutí, vnímaného zcela jednostranně

²⁵ O přijímání zákona a diskusi kolem něj viz Sergej Kuposov, „Pamjat' v zakone“, *Russkij žurnal*, <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Pamyat-v-zakone> (přístup 10. dubna 2014).

²⁶ Kakoj prazdnik otmečajetsja 4 nojabrja? *Levada Centr*, 1. listopadu 2011, <http://www.levada.ru/01-11-2011/den-narodnogo-edinstva-4-nojabrya> (přístup 10. září 2013).

²⁷ Například Medinskij v rozhovoru pro oficiální tiskový orgán ruské vlády „Suščestvujet li sečas spros na patriotizm?, *Rossijskaja gazeta*, 22. ledna 2014; „Medinskij: Otkaz gosudarstva od vozdejstvija na istoričeskiju pamjat' obščestva privedit k otkazu ot časti suvereniteta“, *Vedomosti*, 22. ledna 2014.

prizmatem boje dobra proti zlu přicházejícímu zvenčí. Pochopitelně i v ruském prostředí má takový obraz své vyjádření, kdy Ivan Hrozný bude mít podobu, jakou měl ve stejnojmenném Ejzenštejnově filmu z roku 1944; představa o útoku na Zimní palác bude vypadat podobně jako ve filmu Oktjabr z roku 1928, a to i přes obecně známý fakt, že tato scéna, jak je vykreslena ve filmu, neodpovídá skutečnosti. Podobně uvádí Medinskij jako příklad historické nepřesnosti seriál *Trestný prapor*, který, ač prý tvrdí, že vykresluje historii, ve skutečnosti podává její nepravdivý obraz.²⁸

Do masové kultury zasahují i učebnice dějepisu pro základní a střední školy. Zásadním rozdílem, který je odlišuje od působení umělecké tvorby, je přeci jen jejich dlouhodobější dopad. Zatímco zmiňovaný film *Alexandr Veliký* podal ruskému divákovi prakticky okamžitou představu o tom, jak hrdina vypadal, u učebnic jde o vzorce, které si člověk teprve přenáší do dospělého života. V učebnicích dochází k formování pohledu jednotlivců na historii vlastní země či na jednotlivé události, jevy. Zpravidla neposkytují prostor pro alternativní výklad, ale jejich znění je normativní. Tím se odlišují od akademické literatury, jejímž úkolem je naopak vystavovat zavedené pravdy neustále novým zkouškám a zpochybněním. Není nijak neobvyklé, že se stát snaží prostřednictvím různých komisí kontrolovat obsah vydávaných učebnic a případným doporučením jim dodat punc oficiality. Podobně funguje i ruská praxe, podle níž jsou učebnice doporučovány ministerstvem školství. Jejich počet ovšem nedovoluje udržovat jednotnou linii; ministerstvo má tak spíše pasivní funkci omezování výstřelků než aktivního vytváření závazné linie.

Vedle standardu, který má sloužit jako vodítko pro učitele dějepisu na základních a středních školách, inicioval Vladimir Putin také vydání učebnic pro jednotlivé ročníky. Ty by měly, podle prezidenta, podávat „objektivní hodnocení historie“ a vést mládež k patriotismu. Výslovně odmítl, že by měl takový posun znamenat návrat k totalitarismu, na druhou stranu ale trval na jednotě výkladu. Podle něj je nutné, aby stát poskytl kanonický výklad historie, to přitom nijak nebrání různým výkladům většiny událostí.²⁹ V této souvislosti zmiňoval Putin obrovské množství učebnic dějepisu, jejichž počet jen za rok 2012 narostl ze 41 na 65 knih, které podávají různý výklad ruských dějin a vytvářejí zmatek, čemuž je nutné učinit přítrž.³⁰ Současně však nelze tvrdit, že by ruské učebnice vznikaly

²⁸ Ibid.

²⁹ „Prezident: Učebnici istorii dolžny imet' jedinuju koncepciju“, *Rossijskaja gazeta*, 25. dubna 2013.

³⁰ „Putin expects unified history textbook to be ready soon“, *RIA Novosti*, 12. července 2013, <http://en.rian.ru/russia/20130712/182209711.html> (přístup 10. září 2013).

zcela bez dohledu státu. Na jejich znění, jak již bylo zmíněno, dohlíží ministerstvo školství. To následně uděluje doporučení, že kniha může být používána jako učebnice.

Na základě prezidentova příkazu byl dále vypracován projekt standardu pro přednášení historie na ruských školách. Sám projekt standardu byl publikován 17. června 2013 v novinách *Vedomosti* a po celý rok 2014 probíhala diskuse k jeho znění. Standard obsahuje nejen pochvalné, ale i kritické zmínky o ruské historii a akcentuje nutnost výuky nejen politických, ale i kulturních dějin. Sám o sobě představuje relativně moderně pojatý koncept výuky historie. Dokonce ani tematicky nestaví dokument, kromě výhradně pozitivních hodnocení vítězství ve válkách 1812 a 1941–1945, žádnou z událostí či osobností výlučně nekriticky. Podobně nejednoznačně je vykreslen i Stalin, Říjnová revoluce je označována za převrat.³¹ Vedle toho vynechává i některé události, které byly svým způsobem významné, jako bylo polské povstání 1830–31 nebo sovětská role při obsazení Polska v roce 1939. Z novodobých jde například o kauzu Chodorkovského; tu dokument ponechává stranou. Standard je doveden až do současnosti. Období vlády Vladimira Putina však neobsahuje detailnější hodnocení, ale pouze zkrácený výčet událostí. Zjevně tak ještě čeká na zpracování, není však úplně jisté, zda bude v učebnici vůbec obsaženo. Idea jednotné učebnice samozřejmě vzbudila protesty hlavně ze strany liberálních kruhů, které jí vyčítají tendence k omezování prostoru ke svobodné diskusi. Podobně i snahy omezit záběr do roku 2000 je zvláště v liberálních kruzích chápáno jako snaha o očernění jelcinské éry a svalení problémů putinského období právě na něj.

Tvorba standardu pro vytváření učebnic byla podrobena, alespoň podle prezidentova návrhu, co nejširší diskusi. Zároveň, poté, co bude text vypracován, by mělo dojít i k sociologickým šetřením ohledně vztahu ruské populace k jednotlivým datům z ruské historie, ale i jejím sporným momentům. Samotný jednotný text učebnice přitom podle vyjádření ruského ministra školství Dmitrije Livanova s největší pravděpodobností nevznikne.³²

Podobné pojetí historie, které upozaduje represe stalinského režimu ve prospěch pozitiv socialistické industrializace, nebylo použito poprvé. V roce 2007 vyšla publikace „Nejnovější Dějiny Ruska 1945–2006: Kniha pro učitele“ autorství Alexandra Filippova, která se měla stát základem pojetí historie Ruska pod vedením Vladimira Putina. Náklad knihy o rozsahu 250 tisíc kusů, když průměrný

³¹ „Dělo Jukosa v novejšuju istoriju ne popadet“, *Vedomosti*, 17. června 2013.

³² „Putin ne doros do istorii“, *Gazeta.ru*, 17. června 2013, <http://www.gazeta.ru/social/2013/06/17/5383365.shtml> (přístup 10. září 2013). „Ot redakcii: Jedinij učebnik po novomu“, *Vedomosti*, 28. srpna 2014.

náklad podobně zaměřených knih dosahuje maximálně 15 tisíc, ukazoval na její důležitost a závažnost.³³ Výklad sám o sobě přinesl kontroverzní pohled na osobu Josifa Stalina a období jeho vlády vůbec. Filippov se sice přímo nedopouštěl zamlčování represivní povahy stalinského režimu, oproti předchozím knihám a učebnicím ale dostal daleko větší prostor pozitivní náhled na období stalinismu. V celkovém hodnocení Stalin vystupuje jako člověk, který s naprostou bezohledností vybudoval mocný Sovětský svaz, jako efektivní manažer. Nutnost mobilizovat zdroje i za cenu nejbrutálnějších metod byla podle učebnice způsobena vnějšími podmínkami a nebezpečím ohrožení ze strany vnějšího nepřítele.³⁴ Filippovova učebnice nepřináší jednoznačně pozitivní pohled na stalinské období; jeho vyznění v ní má spíše tendenci nikoho neurazit.³⁵ To ale nic neubralo na negativním hodnocení, kterého se jí dostalo ze strany některých organizací, hlavně ze strany centra Memorial, dlouhodobě se zabývajících problematikou stalinských represí a ruské historie vůbec.³⁶

V červnu 2013 Vladimir Putin navrhl, aby byly ve školách znovu zavedeny jednotné uniformy. Ty, jak poznamenal list *Vedomosti*, byly přítomny v ruských školách od Mikuláše I., zatímco v turbulentních obdobích dvacátých a devadesátých let se na tyto uniformy zapomnělo. Uniformy přinášejí symboliku stability a pořádku, tedy atributů, které zdůrazňuje i prezident Putin.³⁷ Novelizaci školského zákona z 5. června 2014 předcházela poměrně živá diskuse. Výsledná verze zákona tak sice uniformu zavádí, ale jednotlivé požadavky si může škola určit sama.³⁸ Ačkoli přímo nejde o historickou politiku jako takovou, jedná se o důležitou součást celkového systému moci.

Politizace historických témat pronikla také do umělecké sféry. Stát přímo podporuje „společensky významné“ projekty kinematografie z oblasti historie. V letech 2010 až 2012 šlo na tato díla ze státního rozpočtu 2,9 miliardy rublů z celkových 7,1 miliardy jdoucích na celkovou podporu kinematografie. Stát takto podpořil celkem 27 projektů.³⁹ Do dané částky ovšem nejsou zahrnuty příspěvky

³³ Alexey Miller, „The Politics of the Past in Russia“, *Russian Analytical Digest* 72 (2010): 2.

³⁴ Miller, „The Politics of the Past in Russia“, 3.

³⁵ David Wedgwood Benn, „The teaching of History in Putin's Russia“, *International Affairs* 84, 2 (2008): 365–70.

³⁶ Simon Pirani, *Change in Putin's Russia* (New York: Palgrave Macmillan, 2010), 127.

³⁷ „Ot redakcii: Škol'naja forma trebujet ideologii“, *Vedomosti*, 30. srpna 2013.

³⁸ Tatjana Škvel, „Vse po forme“, *Rossijskaja gazeta*, 26. května 2014; Tatjana Sudakova, „Klassnyj prikid. Počemu klassnaja forma?“, *Rossijskaja gazeta*, 21. srpna 2014.

³⁹ „Ob ispolnenii poručeniija prezidenta po finansirovaniju obščestvenno značimych kinoproektov ob istorii Rossii“, *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 29. prosince 2012, <http://kremlin.ru/assignments/18594>.

státem vlastněných firem, což může celkové číslo navyšovat výrazným způsobem. Zřetelnou podporu získávají projekty, které znázorňují významná období ruské státnosti, přičemž v heroickém tónu. Typickým příkladem takového díla je film *1612* z roku 2007, zachycující okolnosti vpádu polských vojsk do Ruska a jejich vyhnání. Podobně bylo natočeno i několik dalších filmů s historickou tematikou. Zde je nicméně nutné zmínit, že podobná tvorba a její podpora ze strany států není nijak výjimečná, jak ukazuje například polská kinematografie. Navíc, zpravidla se filmy s historickou tematikou pro svoji finanční náročnost bez podpory státu neobejdou. Specifickou situaci ovšem navodil Sergej Naryškin, když hovořil o nutnosti, aby stát kontroloval scénáře historických filmů tak, aby neobsahovaly chyby a dezinterpretace.⁴⁰

Témata historické politiky

Pojetí historie jako státní politiky se dá rozdělit do několika částí podle témat, popřípadě osobností. V tomto případě je materiál pro zkoumání velmi obšírný, neboť zahrnuje jak samotné Putinovy projevy, tak i průzkumy veřejného mínění. Témata jsou hned několikere povahy. Jedná se o významné události v ruských dějinách (vítězství nad fašismem ve druhé světové válce, stalinské čistky, let do kosmu, rozpad Sovětského svazu atd.), dále o celá historická období (předrevoluční Rusko, stalinismus, poststalinské období, devadesátá léta atd.), popřípadě o historické osobnosti.

V tematické rovině naprosto dominuje ruskému historickému narativu druhá světová válka, respektive Velká vlastenecká válka. Dané rozlišení je naprosto zásadní, protože ukazuje i na pojetí historie v současném Rusku, respektive ze strany současného Kremlu. Období po 22. červnu 1941, tedy po vstupu Sovětského svazu do války, je široce akcentováno, hlavně s důrazem na sovětská vítězství, úsek dějin mezi 1. zářím 1939 a 22. červnem 1941 širokého ohlasu nedochází. Jak uvádí profesorka MIT Elizabeth A. Wood, z Velké vlastenecké války se stala událost posvátná, a tedy nekritizovatelná a nezpochybnitelná.⁴¹ Prezident Putin učinil z obrany „historické pravdy“ o druhé světové válce středobod historické politiky státu. Zaměřil se na do značné míry nesporný, významný okamžik ruských a sovětských dějin. Toto období je spolu s válkou v roce 1812 jmenováno i ve standardu pro tvorbu učebnice ruské historie jako nejméně sporné, nepodléhající navíc žádnému zpochybnění.

⁴⁰ „Naryškin: Scenarii istoričeskich filmov dolžny proverjat' eksperty“, *Vedomosti*, 17. června 2013.

⁴¹ Wood, „Performing Memory“, 198.

Na nezpochybnitelnost obrazu Velké vlastenecké války doplatila nedávno i opoziční televize Dožd, když byla vystavena atakům za její anketní otázku ze dne 26. ledna 2014: „Neměl být raději Leningrad přenechán Němcům, aby se zachránily tisíce životů?“ Televize i přes to, že otázka byla během dvanácti minut smazána a došlo k okamžité omluvě, byla postupně vyražena z nabídek televizních operátorů, čímž ztratila asi 80 % diváků. Oficiálním zdůvodněním přitom byl nesoulad obchodního modelu operátora a zaměření kanálu.⁴² Další ranou se stal zákon o zákazu reklamy v placených televizních kanálech, který připravil televizi až o 80 % příjmů a donutil ji své služby výrazně zdražit. Historie, respektive její vnímání, se tak stala instrumentem tažení proti opoziční televizi. Podobná hrozba nad ní visí i na základě rozhodnutí soudu, který přiznal náhradu nemateriální újmy dvěma veteránům Velké vlastenecké války v souvislosti s tímto výzkumem. Kdykoli tak může padnout podobný rozsudek znovu.⁴³

Nedotknutelnost obrazu Velké vlastenecké války se projevuje i v zahraničně-politické rovině. Rusko vede poměrně časté spory hlavně s pobaltskými zeměmi, jmenovitě Lotyšskem a Estonskem, o povahu obsazení těchto států Rudou armádou, stejně jako o vidění druhé světové války vůbec. Nejsilněji se projevil tento spor na jaře 2007, kdy došlo v Tallinu k přesunu bronzového památníku neznámého vojína z centrální části města na vojenský hřbitov ležící na okraji města. Ruská strana spatřovala v daném kroku jednoznačnou provokaci, i vzhledem k tomu, že se přesun odehrával před 9. květnem, který je v Rusku slaven jako Den vítězství nad fašismem. Do sporu se záhy vložilo i prokremelské hnutí Naši, které dokonce napadalo estonské diplomaty sídlící v Rusku.⁴⁴ Lotyšský zákon o sovětské a německé okupaci vyvolal další vlnu iniciativ vedoucích ke kodifikaci pohledu na historii Velké vlastenecké války.⁴⁵

Události z jara 2014 na Ukrajině se pak dočkaly ohlasu i v tvorbě učebnic. Podle Jurije Petrova, ředitele Institutu ruské historie Ruské akademie věd, již pracovníci akademie připravují nové knihy dějin Krymu a dějin Novoruska.⁴⁶ Podobně dochází i k úpravě paradigmatu ve prospěch připojení Krymu k Rusku.

⁴² Ana Afanasjeva, Anastasija Golicyna a Maxim Glikin, „Dožd' otključajut ot 86 % auditorii,“ *Vedomosti*, 5. února 2014.

⁴³ Anastasija Agamalova a Jekaterina Bryzgalova, „Dožd' objazali vyplatit' 200 000 rublej za opros pro blokadu Leningrada“, *Vedomosti*, 7. srpna 2014.

⁴⁴ Ivo Mijnsen, „The Victory Myth and Russia's Identity“, *Russian Analytical Digest* 72 (2010): 6–9.

⁴⁵ Ruský pohled na problematiku interpretace historie jako politické zbraně představuje například Alexandr Djukov, „Istoričeskaja politika ili političeskaja pamjat“, *Meždunarodnaja žizn'* 1 (2010): 133–48.

⁴⁶ „Zasedanije soveta po mežnacional'nym otnošenijam“, *Oficial'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 3. července 2014, <http://www.kremlin.ru/news/46144> (přístup 8. srpna 2014).

Zřetelně se projevuje tendence k pojetí těchto regionů jako odedávna spjatých s Ruskem. Na Krymu dochází k naprosté přeměně výkladu historie poloostrova. Nejvíce se taková přeměna dotýká událostí spojených s Velkou vlasteneckou válkou. Zatímco ukrajinská historiografie v duchu evropských tradic psala o druhé světové válce v letech 1939–1945, ruská historiografie cíleně vyděluje události Velké vlastenecké války let 1941–1945.⁴⁷ Dochází tím k aplikaci ruského oficiálního pohledu na historii namísto ukrajinského. Ukrajinské osvobozené hnutí během druhé světové války je nahrazeno viděním téže skupiny jako kolaborantů s fašismem; pojetí hladomoru v letech 1932–33 jako „holodomoru“, tedy národnostně zaměřeného vraždění, je nahrazeno pojetím stalinské represe vůči sociální třídě.

Sovětské epoše, hlavně jejím počátkům, se nedostává jednoznačného hodnocení. I když Vladimir Putin označil v roce 2005 rozpad Sovětského svazu za „největší geopolitickou katastrofu dvacátého století“, nelze se v jeho případě omezit na bezvýhradnou chválu. Samotné zrušení státního svátku na 7. listopadu či debaty o přesunu těla Vladimira Lenina z mauzolea na Rudém náměstí ukazují na nejednoznačnost pohledu. Putin sám ve svých projevech sovětskou minulost neglorifikuje, respektive, nezastává vůči ní vyhraněný názor. Ani podle průzkumů veřejného mínění nepředstavoval konec 7. listopadu jako státního svátku žádná výraznější téma; Rusové jej prostě vzali jako fakt.

Zvláštním obdobím je pak stalinismus a jeho zločiny. Jak bylo zmíněno v části o institucionálním rámci historické politiky, jedná se o jistý posun od čistě negativního pohledu na tuto část dějin k názoru, že šlo o podstatně složitější období. Stalinovy zločiny nejsou zamlčovány, alespoň co se čistek týče, přesto stále více na povrch vystupuje Stalin jako vojevůdce, popřípadě Stalin jako tvůrce mocného Sovětského svazu. Z motivu zločinů vystupuje jako podstatný moment hladomor v letech 1932–33. Ten byl předmětem sporů mezi Ruskem a Ukrajinou, zvláště pak v době působení Viktora Juščenka ve funkci ukrajinského prezidenta. Spor se vede o podstatu hladomoru. Ukrajinská strana zdůrazňovala tažení proti ukrajinskému národu, zatímco ruská podtrhuje spíše povahu stalinského režimu jako třídního. Hladomor podle ní nebyl pouze záležitostí Ukrajiny, ale jednalo se o široký jev, který postihl rozsáhlé oblasti i v jižním Rusku. Objevují se také interpretace katyňského masakru, které zpochybňují sovětskou vinu za tento zločin, na druhou

⁴⁷ „Putin: V Krymu vsjo pronizano obščej istoriej“, *Rossijskaja gazeta*, 20. března 2014; Jelena Novoselova, „Učebnaja trevoga“, *Rossijskaja gazeta*, 6. května 2014.

stranu jsou ale materiály k popravě polských důstojníků uveřejněny na oficiálních stránkách *Archivy Rossii*.⁴⁸

Vladimir Putin sám neprojevuje žádné bezvýhradné sympatie k Josifu Stalini. Jeho pozici lze pravděpodobně nejlépe charakterizovat jako neujasněnou, což plně souzní s dominantním sentimentem v ruské společnosti. Alexej Miller z Ruské akademie věd takový přístup nazývá steskem po všem sovětském, ale bez komunismu.⁴⁹ Putin se k osobě sovětského diktátora v roce 2001 vyjádřil takto: „Samozřejmě, že byl Stalin diktátor. Ale vyhrál válku a bylo by hloupé to ignorovat.“⁵⁰ Osobnost Josifa Stalina je pravděpodobně nejkontroverznější postavou ruských, potažmo sovětských dějin. Vladimir Putin je na vyjádření o něm velmi skoupý; použil jeho jméno v souvislosti se srovnáním mezi americkou a ruskou kulturou: „Stalin, pokud by měl v roce 1945 atomovou bombu, na Německo by ji nepoužil.“⁵¹ Takové výroky zaznívají pouze v případech, kdy dochází ke konfrontaci se zahraničními partnery, zatímco ve většině případů je jeho hodnocení Stalinovy role negativní.⁵²

Jak uváděl Jegor Gajdar, vnímání stalinské vlády se po nástupu Vladimira Putina výrazně proměnilo, kdy pozitivní pohled na Stalina ve společnosti vzrostl z 19 % v roce 1998 na 53 % v roce 2003.⁵³ Gajdar připisoval vzestup popularity sovětského diktátora hlavně Putinově politice obnovy impéria, zvláště pak jeho rétorice posouvající vnímání stalinského režimu jako zločinného k režimu, který dokázal zvítězit nad Německem ve válce a vybudovat silný stát. Podle jiného výzkumu, provedeného centrem Jurije Levady v průběhu několika let, lze sledovat stále patrnější tendenci k upozadování Stalinovy osobnosti. Zatímco v roce 2001 vyjádřilo neutrální názor v té či oné podobě (neutrální, neodpovědělo, nevědělo, o koho jde) 18 % respondentů, v roce 2012 to již bylo plných padesát procent.⁵⁴

Bezesporu nejoblíbenější osobností ruských dějin pro Vladimira Putina je Petr Stolypin. V jeho případě se jedná o situaci, kdy došlo ke snaze o změnu vnímání této postavy obyvatelstvem. Petr Stolypin byl zpravidla v sovětské historiografii označován za tyrana; zdůrazňována byla hlavně jeho represivní činnost proti

⁴⁸ Po řešení Prezidenta Rossijskoj Federacii razmeščeny elektronnyje obrazy podlinnikov dokumentov „Po probleme Katyni“ iz „Paketa No. 1“, *Archivy Rossii*, <http://www.rusarchives.ru/publication/katyn/spisok.shtml> (přístup 9. srpna 2014).

⁴⁹ Miller, „Labirinty istoričeskoj politiki“, 59.

⁵⁰ Citováno podle Pirani, *Change in Putin's Russia*, 126.

⁵¹ „Ot redakcii: Začem Putin vspomnil Stalina“, *Vedomosti*, 13. června 2013.

⁵² Marija Cvetkova, „Medvedev: Vojnu vyigral narod, a ne Stalin“, *Vedomosti*, 7. května 2010.

⁵³ Jegor Gajdar, *Gibel' imperii* (Moskva: ROSSPEN, 2007), 17.

⁵⁴ „Kak vy v celom otnosites' k Stalinu?“, *Levada Centr*, <http://www.levada.ru/archive/pamyatnye-daty/kak-vy-v-tselom-otnosites-k-i-stalinu> (přístup 8. srpna 2014).

revolučnímu hnutí. Ruskou veřejností pak nebyl vnímán ani jako příliš významný činitel. Podle průzkumu veřejného mínění uskutečněného Moskevskou konzultační skupinou v Moskvě a Moskevské oblasti v roce 2003 s cílem zjistit, kdo je považován za největšího Rusa historie, se Stolypin umístil až na sedmáctém místě. Ačkoli se jednalo pouze o Moskvu a její okolí, nelze očekávat, že by výsledky podobného průzkumu provedeného v jiné oblasti přinesly výrazně odlišnější pořadí. V kontextu ankety „jméno Ruska“ je příznačné, že její údajný vítěz, tedy Alexandr Něvský, se umístil až na 22. místě, až za Brežněvem či Mendělejevem.⁵⁵

Vladimir Putin poprvé zmínil Petra Stolypina ve svém Poselství k Federálnímu shromáždění v roce 2000.⁵⁶ Na inspiraci, kterou pro Vladimira Putina Petr Stolypin představuje, ukázala jeho řeč při představování výsledků práce ruské vlády v roce 2011. Ruský prezident zde hovořil o tom, že „Rusko potřebuje desetiletí stabilního rozvoje bez otřesů a nepromyšlených experimentů“.⁵⁷ Zřetelně tím narážel na Stolypinův slavný výrok „Dejte státu dvacet let klidného vnitřního i vnějšího vývoje a nepoznáte Rusko“. Nejčastěji odkazuje na Petra Stolypina a jeho reformy v zemědělství, ale i v jiných oblastech uskutečňovaných po roce 1905. Putin přímo parafrázoval výrok ruského premiéra z roku 1907: „Nepotřebujeme velké změny. Potřebujeme velké Rusko.“⁵⁸

Součástí propagace ruského reformátora se staly oslavy jeho 150. narozenin v roce 2012. Během nich se odehrálo na 60 různých akcí, jejichž cílem bylo sebrat finance prostřednictvím celonárodní sbírky. I když ministři vyhověli návrhu tehdejšího premiéra Putina, aby věnovali jeden svůj měsíční plat na zbudování památníku, jeho odhalení muselo být z důvodu nedostatku peněz dokonce odloženo z dubna na prosinec.⁵⁹ Návrh náměstka ministra pro hospodářský rozvoj Andreje Klepače na natočení filmu o Stolypinovi byl zatím ponechán stranou, ale je jen otázkou, zda nedojde naplnění. Putin několikrát Stolypina vydával za svůj vzor, když jej nazval „velkým patriotem a moudrým státníkem, který chápal nejen to, že jsou pro zemi nebezpečné extremistické tendence, ale i stagnace“. Vyzývání Stolypina a jeho podobnosti s Putinem dovedl do krajnosti režisér Nikita Michalkov, který Putina nazval „Stolypinem současnosti“.⁶⁰

⁵⁵ „Samyje velikije russkije“, *Kommersant*, 19. května 2003.

⁵⁶ Poslanije Federal'nomu Sobraniju Rossijskoj Federacii, *Official'nyj sajt Prezidenta Rossii*, 8. července 2000, http://archive.kremlin.ru/appears/2000/07/08/0000_type63372type63374type82634_28782.shtml (přístup 8. srpna 2014).

⁵⁷ „Putin: Rossii nužno 10 let ustojčivogo razvitija, bez šarachanij“, *RIA Novosti*, 20. dubna 2011, <http://ria.ru/economy/20110420/366402349.html> (přístup 8. srpna 2014).

⁵⁸ Gaddy a Hill, „Putin and the Uses of History“, 23.

⁵⁹ „Otkrytije pamjatnika Stolypinu perenesli iz-za Putina“, *Izvestija*, 25. prosince 2012.

⁶⁰ Artem Krečetnikov, „Nikita Michalkov prizval Putina brat' primer so Stolypina“, *BBC. Russkaja*

Sám Putin byl již od počátku své vlády srovnáván se Stolypinem, a to jak pro „bezpečnostní“ minulost (Putin vedl FSB, Stolypin ministerstvo vnitra), slabost pozice (na počátku vlády byl Putin považován za loutku v rukách oligarchů, Stolypin neustále čelil útokům ze všech stran) či „dokončovatelské“ misi (Putin dokončuje reformy prezidenta Jelcina, Stolypin ty učiněné za Alexandra II.).⁶¹ U tohoto ruského premiéra se v tematické oblasti objevují dva momenty, a to jeho reformátorství spolu s konzervativními postoji. Podle Putina nastoupil Stolypin do čela ruského státu ve složité situaci a dokázal zemi stabilizovat a následně modernizovat.⁶² Putin ovšem ponechává stranou zásadní fakt stolypinských reforem, a to ten, že tento ruský premiér byl zavražděn ve chvíli, kdy jeho reformy již ztratily na síle. Paradoxní také je, že ačkoli se Vladimir Putin nijak netají obdivem k před-revolučnímu reformátorovi a velmi často poukazuje na jeho roli v ruské historii, sami Rusové si Putina se Stolypinem příliš nespojují. Navíc, jak ukázaly problémy se shromážděním dostatečného množství peněz na jeho památník, osobnost Stolypina není ani nijak přehnaně populární.⁶³

Pro ideu konzervativního reformátorství byl Vladimir Putin na počátku své vlády spojován s Jurijem Andropovem. S ním ho pojí i minulost v čele tajné služby, zároveň snaha o konzervativní reformy evolučním způsobem namísto revolučních proměn. Putin ovšem případnou podobnost s Andropovem, respektive jeho stylem vládnutí, nijak nepropagoval. Postupně se stále více vytrácelo toto propojení; v současné době již nemá velkou relevanci a jeho styl je označován za svébytný. Podle průzkumů veřejného mínění v roce 2000 přirovnávalo Putinův styl vládnutí k Andropovovi 24 % Rusů, zatímco v roce 2013 to bylo už pouhých 9 %. Na druhou stranu, toto číslo je zdaleka nejvyšší, zatímco tolik propagovanému Stolypinovi se Putin podobal podle pouhého jednoho procenta respondentů.⁶⁴

Reakce ze strany obyvatelstva

Podle výsledků průzkumu provedeného v roce 2008 se Rusko pohybovalo správným směrem nejvíce během vlády Vladimira Putina (80 %). Hned na

služba, 13. dubna 2012, http://www.bbc.co.uk/russian/russia/2012/04/120413_russia_mikhalkov_stolypin.shtml (přístup 8. srpna 2014); Kira Latuchina, „Přeměna Stolypina“, *Rossijskaja gazeta*, 14. července 2012.

⁶¹ Svjatoslav Rybas, „Pjotr Stolypin kak zerkalo dlja Vladimira Putina“, *Nezavisimaja gazeta*, 22. února 2001, http://www.ng.ru/style/2001-02-22/16_stolypin.html (přístup 8. srpna 2014).

⁶² Gaddy a Hill, „Putin and the Uses of History“, 1.

⁶³ Vladimir Putin: Itogi goda na postu glavy gosudarstva, *WCIOМ*, 4. března 2013, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=113688> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁴ Ibid.

druhém místě, což může být překvapením, se umístilo období vlády Leonida Brežněva (41 %). Takový výsledek nijak nekoresponduje s oficiálním pojetím, které období Leonida Brežněva nepropaguje. Rozpor je s vysokou mírou pravděpodobnosti způsoben jednak specifickým paměti, která má tendence si připomínat hlavně pozitiva, a jednak faktem, že toto období bylo dobou stability. V prudkém kontrastu s ním je pak období perestrojky a období vlády prezidenta Jelcina, která jsou hodnocena zdaleka nejhůře. Velmi podobně dopadl i výzkum z roku 2011 týkající se ideálního vládce Ruska, kde se na prvních dvou místech umístili Putin a Medveděv (61 resp. 54 %), v závěsu za nimi pak Brežněv (39 %).⁶⁵ Podobný výzkum Centra Jurije Levady ukázal totožné výsledky, s tím že Brežněv dosáhl vyšších hodnocení (56 % odpovědí hodnotících pozitivně nebo převážně pozitivně).⁶⁶

Brežněvovské období není oficiální mocí nijak výrazně propagováno, respektive ne přímo. O to větším překvapením byl krátký exkurz do historie ze strany Putina blízkého spolupracovníka Dmitrije Peskova, který označil Brežněva za pozitivní postavu ruských dějin, jež navíc vybudovala základy ekonomiky a zemědělství. Podle Peskova nebyl Brežněvův režim režimem stagnace, ale naopak rozkvětu.⁶⁷ Takové hodnocení bylo jednoznačně odmítnuto historickou obcí, která právem poukazovala na padající tempa hospodářského růstu či neschopnost sovětského zemědělství zajišťovat v plném rozsahu obživu obyvatelstva. Pravděpodobně, pokud nedošlo k záměně za jinou historickou osobnost (zde se nabízí Stalin), spíše reflektoval poměrně pozitivní pohled na Brežněva ze strany Rusů.

Pozitivní hodnocení ze strany obyvatelstva vyplývá z negativní zkušenosti s obdobím devadesátých let, kdy došlo k hlubokému propadu země. Brežněvovské období slouží jako kontrast vůči této epoše, jako období stability a relativního rozkvětu.⁶⁸ Společné nejsou osobnosti, ale spíše hodnoty, na kterých Sovětský svaz stál, respektive jejich interpretace. Brežněvovské období je vnímáno jako stabilní, s rozvojem společnosti, zároveň mělo Rusko (respektive Sovětský svaz) nezpochybnitelnou pozici světové supervelmoci. Paradoxně je zapomenut konec brežněvovského období spojený s chronickým nedostatkem čehokoli či s často až

⁶⁵ „Ideal'nyj pravitel' Rossii – včera i segodnja“, WCIOM, 2. února 2012, <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112381> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁶ „Otnošenie rossijan k glavam rossijskogo gosudarstva raznogo vremeni“, 22. května 2013, *Levada Centr* <http://www.levada.ru/22-05-2013/otnoshenie-rossiyan-k-glavam-rossiiskogo-gosudarstva-raznogo-vremeni> (přístup 8. srpna 2014).

⁶⁷ Nadežda Petrova, „Začem otkopali Brežneva“, *Kommersant*, 10. října 2010; Peter Reddaway, „Is Putin's Regime Becoming more like Brezhnev's?“ *Demokratizatsiya* 20, 2 (2012): 98.

⁶⁸ Jurij Levada, *Sočinenija, izbrannoje, sociologičeskije očerki 2000–2005* (Moskva: Izdatel' Karpov Je. V., 2011), 133.

tragikomickým vystupováním vládnoucí kliky.⁶⁹ Oproti stalinskému či chruščovskému období, která by mohla nést podobné charakteristiky, platí, že nedocházelo k náhlým společenským převratům.⁷⁰

Závěr

Jak se studie snažila ukázat, historická politika v současném Rusku je plně součástí širšího systému státní ideologické politiky. Oproti předchozímu období dochází k mnohem aktivnější politice v této oblasti. Jmenování nového ministra kultury, který otevřeně mluví o užívání historie ve prospěch státních zájmů, jen posílilo danou tendenci.

Ruský prezident se nerozhodl historické vědomí ruské společnosti vytvářet, natož pak jít přímo proti němu. V momentech, kde dochází ke zjevnému pokusu o propagaci jistých historických osobností, které nejsou doposud příliš populární (Stolypin), jsou jeho úspěchy jen velmi omezené. Pokud nepočítáme problematickou anketu o největšího Rusa konanou v roce 2008, lze říci, že jeho snaha nenachází prakticky žádnou odezvu. Vychází tak spíše ze zažitých stereotypů a vzorců vnímání. Ty následně využívá ve svůj prospěch. Názorným příkladem je operování s pojmem fašismu, které staví nikoli na evropském vnímání autoritativního hnutí, ale na sovětském pojetí nepřítele sovětského (posléze ruského) státu.

Náhled ruského prezidenta Putina na ruské dějiny je silně eklektický. Formování historického vědomí spočívá v zužování prostoru pro hlasy zpochybňující pozitivní či negativní obraz toho kterého období či jevu v některých oblastech, ale také relativizace v jiných. Velká vlastenecká válka nese v podání oficiální historiografie bezvýhradně pozitivní hodnocení činnosti Rudé armády a zamlčení i některých negativních rysů. U Stalina je situace naopak složitější. Oficiální výklad stále více poukazuje na to, že vedle obrovských obětí Stalin vybudoval silnou zemi, která odolala i největší síle své doby, tedy německé armádě. Stále zřetelnější je posun směrem k tomuto aspektu, zatímco represe, byť nejsou v žádném případě zamlčovány, jsou zatlačovány do pozadí. Stále častěji je akcentována stabilita, boj proti vnějšímu nepříteli a také jeho pojetí modernizace země, tedy rysy, které jsou současné vládě prezidenta Putina vyčítány poměrně často.

Ruská politika v oblasti historie nepodléhá za vlády Vladimira Putina žádným výrazným extrémům. Nelze mluvit o jakési rehabilitaci Stalina, neboť se

⁶⁹ Lev Gudkov, „Vremja i istoria v soznanii rossijan“, *Vestnik občestvennogo mnenija* 2 (duben–červenec 2010): 16, http://www.levada.ru/sites/default/files/vom_2010.2_104.pdf (přístup 8. srpna 2014).

⁷⁰ „Sovok: živeje vsekh živivykh?“, *Levada Centr*, 11. září 2012, <http://www.levada.ru/11-09-2012/sovok-zhivee-vsekh-zhivykh> (přístup 8. srpna 2014).

pouze mění akcenty. Putin sám nikdy nevyjadřoval bezvýhradný obdiv ke Stalinovi. Zatímco v jelcinském období představoval antikomunismus jednu z nejdůležitějších linií politiky Kremlu a v hodnocení stalinského období byly zdůrazňovány hlavně represe, nyní se situace posunula ve prospěch akcentování jeho zásluh na vybudování silného státu. Z hlediska západních liberálních hodnot jde samozřejmě o posun zásadní, nicméně v ruském kontextu se takové hodnocení notně tlumí. Lze to přičítat tomu, jak se Vladimir Putin stále více stylizuje do role konzervativního a autoritativního reformátora vzývajícího silný stát. Podobně ani u Brežněvova obrazu nedošlo k rehabilitaci, jako spíše k posunu důrazu na stabilitu oproti stagnaci.

Hlavním motivem Putinovy historické politiky je zdůrazňování hned několika momentů rozvoje ruského státu. Prvním z nich je klidný rozvoj (a tedy vyzdvihování role konzervativních reformátorů), druhým modernizace (i Stalin je v tomto ohledu hodnocen pozitivně), třetím stabilita jako opak přehnaného liberalismu (ten bývá dokonce dáván do spojitosti s fašismem) a konečně čtvrtým role silné osobnosti. Z této kombinace faktorů následně vychází i podpora konkrétní osobnosti, tedy Stolypina, který jako silná osobnost podporoval klidný rozvoj cestou modernizace a dokázal uklidnit zemi, jež byla do té doby zmítána nepokoji. Na druhou stranu je zjevné, že i přes snahu o jeho propagaci se prozatím jeho kult neujal.